

06.03.24р. 11гр. укр. літ.

Доброго дня! Тема уроку. Роман у віршах «Маруся Чурай».
Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою:
moshev2020@icloud.com

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ УРОКУ

Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання в романі у віршах «Маруся Чурай»

Роман у віршах

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: історичний роман у віршах (визначення Л. Костенко).

Тема: зображення нещасливого кохання Марусі та Грицька в поєднанні з широкою картиною життя України XVII ст.

Головна ідея: незнищенність українського народу (особистості з багатим духовним світом), глибока віра в його (її) духовну силу і могутність.

Головні герої: Маруся Чурай, Гриць Бобренко, полковий обозний Іван Іскра, полтавський полковник Мартин Пушкар, козак Лесько Черкес, Галя Вишняківна, вїйт Семен Горбань.

Сюжет і композиція: дві сюжетні лінії, які переплітаються, – особиста (Маруся-Грицько) й історична (боротьба українського народу проти загарбницької політики польської шляхти). Роман складається з дев'яти різних за обсягом розділів.

I розділ «Якби знайшлась неопалима книга». Доценту знищена пожежею Полтава 1658 р. Суд над Марусею, яку звинувачено в отруєнні коханого Грицька Бобренка. На захист Марусі стають козаки – полковник Мартин Пушкар та Іван Іскра. Марусі виносять смертний вирок.

II розділ «Полтавський полк виходить на зорі». Полтавський полк на зорі вирушає в похід боронити волю свого народу.

III розділ «Сповідь». Маруся перебуває у в'язниці, вона згадує дитинство, батьків, родинні стосунки; дитинство Гриця, його батьків і їхні сімейні стосунки; далі постає історія кохання Марусі й Гриця і його зрада з Галею Вишняківною. У кінці розділу (він найбільший у творі, центральний) Марусю виводять на страту.

IV розділ «Гінець до гетьмана». Іван Іскра мчить до гетьмана Богдана Хмельницького, щоб сповістити про суд над Марусею. Гетьман своїм універсалом скасовує смертний вирок Марусі.

V розділ «Страта». Марусю виводять на площу для страти, де зібралася чи не вся Полтава, люди по-різному висловлюються щодо Марусиної трагедії. В останній момент перед стратою на площу вривається Іван Іскра з добутим універсалом, у якому наказано скасувати вирок з огляду на пісенний талант Марусі і героїзм її батька Гордія, якого як оборонця України було покарано на горло у Варшаві.

VI розділ «Проща». Маруся вирушає на прощу до Києва і по дорозі знайомиться з мандрівним дяком-філософом, який розповідає їй про Якова Остряницю, Северина Наливайка та Ярему Вишневецького. Маруся глибоко осмислює історію України з розповідей дяка і з побачених у дорозі картин зруйнованої Батьківщини.

VII розділ «Дідова балка». Іван Іскра відвідує старого запорожця, колись визволеного з двадцятилітньої турецької неволі, який оселився під Полтавою й займається різьбярством. Іван попереджає діда про наступ ворожих військ, але той вирішив не покидати свою домівку.

VIII розділ «Облога Полтави». Брами Полтави зачинені, гармати націлені на ворога. Полтава мужньо тримається в польській облозі вже четвертий тиждень. Іван Іскра відвідує самотню Марусю (її мати померла) і пропонує одружитися. Маруся відмовляє парубкові.

IX розділ «Весна, і смерть, і світле воскресіння». Маруся попрощалася з Іскрою, виснажена горем і хворобою, чекає свого кінця. Облогу знято, і місто повертається до звичного життя. Повз будинок Марусі проходять козаки й співають її пісні, а далі дівчата – пісню «Ой не ходи, Грицю».

Літературознавці про твір. Читаючи роман Л. Костенко, постійно відчуваєш його перегук із вчорашнім, зовсім недавнім, і сьогоднішнім днем. У тогочасних типах досить часто пізнаєш теперішні. Окремі проблеми, що були гостро актуальними для України в XVII ст., залишаються такими ж і сьогодні. Саме до них належить проблема патріотизму, що виявляється в готовності безкорисливо служити Україні. У романі створено ряд образ персонажів, прекрасних завдяки своїм лицарським прагненням здобути волю Батьківщині. Одночасно бачимо й людей безкрилих, зосереджених на власному благополуччі, не запалених високим патріотичним почуттям, – такі люди є зрадниками національної справи...

Тема любові є однією з головних у романі Л. Костенко. Її твір дає змогу кожному з нас відкрити для себе красу й силу людської любові, хай навіть ця любов зазнала зради й призвела до трагічної розв'язки. «Маруся Чурай» збагачує нас своєю «філософією любові», у якій це почуття визнається як особлива духовна цінність. Проблема любові і зради, що теж належить до «вічних» тем, вирішується як складова частина філософії любові.

Найчільніше місце у творі займає *інша «вічна» проблема літератури – митець і народ, митець і суспільство*. Вочевидь, у світовій літературі немає видатного поета, який би не порушував загальнолюдську проблему і не надавав би їй свого трактування. Головна героїня роману, Маруся Чурай, цілком справедливо показана Л. Костенко як геніально обдарований митець, як один із творців українських пісень, що набули найбільшого поширення й принесли всесвітню славу нашому народу. У часи, коли жила Маруся Чурай, українська писемна література через певні умови була ще слабо розвинутою.

Проте народ мав своїх митців, які були його голосом, його душею. Маруся Чурай – одна з них. За Л. Костенко, вона мала своє розуміння завдань власної творчості, її суспільного значення. Як митець, як людина незвичайна, виняткова, вона відчувала й глибоко переживала різне ставлення до себе з боку сучасників – від щирого захоплення й любові до повного нерозуміння і навіть агресивності до себе як до людини, що є «не такою, як усі». Немає сумніву, що Л. Костенко, змальовуючи образ своєї попередниці, української поетеси XVII ст., внесла в нього багато чого зі свого часу, зі своїх особистих стосунків з українським «застійним» суспільством 70-80-х років

Відблиски легенди

Історичний роман у віршах «Маруся Чурай» писався Ліною Костенко в роки її вимушеного мовчання. Цей твір поетеси представляє в українській літературі рідкісний жанр.

Працюючи над ним, Ліна Костенко використала ті скупі історичні, а по суті, напівлегендарні відомості про співачку-поетесу з Полтави Марусю Чурай, що з плином часу дійшли до нас.

Образ Марусі Чурай, її пісні надихали багатьох митців і до Ліни Костенко: О. Шаховського, Л. Боровиковського, С. Руданського, В. Самійленка. Ольга Кобилянська поклала сюжет Марусиної пісні «Ой, не ходи, Грицю...» в основу своєї повісті «У неділю рано зілля копала»...

Композиція

Роман у віршах «Маруся Чурай» – це художня трансформація відомого сюжету про нещасливе кохання дівчини до хлопця, якого вона й отруїла, – за те, що той, зрадивши їхнє кохання, пішов до іншої. Любов, зрада і помста – саме ця колізія лежить в основі однієї з пісень, що приписуються Марусі Чурай («Ой, не ходи, Грицю...»).

Дев'ять розділів роману у віршах «Маруся Чурай» – це надзвичайно яскрава картина, на якій є: багатостраждальна українська історія з її трагічною героїною; колоритні народні типи, взяті з різних «поверхів» українського життя XVIII ст.; кохання дівчини-козачки, яке відкривається безміром душевних іроній та переживань – поетичних і трагічних; сповнений пристрасті роздум про місію слова, поезії в людському житті загалом, і в українській долі – зокрема. Причому доля героїні Ліни Костенко не замкнута в локальну історико-етнографічну рамку: вона відкрита до вічних питань та істин. Як

літературний персонаж Маруся Чурай виявляється в одному ряду з Дон Кіхотом і мадам Боварі, датським принцом Гамлетом і Джен Ейр, Мавкою і героїнями романів Жорж Санд... Невичерпністю й величчю своєї особистості, стражданнями і злетами духу вона обернена до людей – незалежно від того, в яку добу і на якому материку вони живуть.

Багатотемність, поліфонізм роману Ліни Костенко потребували витонченої, «багатоярусної» композиції. «"Маруся Чурай" нагадує класичний архітектурний ансамбль, що втілює великий план, велику ідею, – писав з цього приводу І. Дзюба. – Поетичний матеріал розгортається "сам із себе" за законом внутрішньої необхідності і зовнішньої доцільності. Кожна частина необхідна для цілості, а цілість надає кожній частині вищого значення. Все живе наскрізною симфонічною взаємопов'язаністю, взаємопідсиленням».

Нерівня душ: Маруся і Гриць. Роман Ліни Костенко – невичерпний своїм змістом, багатством поетичних тем, філософсько-моральних колізій, загальнолюдською та національною проблематикою. Це кристал, у якому безліч граней. Кожна з них притягує сама по собі, але ж існує вона не самодостатньо, а в поєднанні з іншими, створюючи разом довершене ціле. Так буває лише з творами високої художньої проби, позначеними печаттю глибокого таланту.

Їхня безмежність, неосяжність, невичерпність відбиває безмежність і неосяжність самого життя.

Серед тем, що звучать у романі «Маруся Чурай», насамперед варто вирізнити тему нелегкої, але й високої водночас, місії митця та його слова в житті й долі українського народу. Якби Ліна Костенко писала лише про трагічне кохання дівчини та її зраду, роман «Маруся Чурай» завершився б разом із розділом «Страта». Але таке могло бути в тому разі, коли героїня його була б людиною звичайною або ж, принаймні, не мала іскри рідкісного поетичного хисту. Маруся Чурай цілком могла б сказати про себе словами одного з ліричних віршів Ліни Костенко: «Я тільки інструмент, в якому плачуть сні мого народу».

Незвичайність любовного сюжету (здавалося б, досить традиційного, добре відомого в українській літературі) починається з незвичайності самої Марусі Чурай. В її глибокій та щирій натурі живе дуже сильне максималістське начало. Є такий тип людей, які свідомо чи несвідомо керуються принципом; «Все – або нічого», пропонуючи і собі самим, і оточенню надзвичайно високі моральні мірки. їм нелегко живеться, так само, як нелегко живеться поруч із ними людям звичайним. Маруся Чурай, схоже, й сама це розуміє. А Грицева мати каже про її серце, що воно «горде і трудне». Трудне – бо не визнає компромісів, відкидає напівпочуття, мучиться самотою, вимагаючи справжності й повноти в усьому.

У коханні, звісно, передусім. Але нещастя (чи, може, нещасливе щастя?!) Марусі в тому, що її «горде і трудне» серце, ке питаючись розуму, вибрало саме Гриця Бобренка. На питання, за що одна людина любить іншу, не існує відповіді: є в почутті любові якась ірраціональна стихія, що бере людину під свою владу. Так і тут; співчутливий розум міг би здивуватися – так ось же, Марусю, твоє щастя, – зовсім поруч, і звати його – Іван Іскра! Любляча – і теж

незглибима! – душа, козак, який тонше за будь-кого розуміє й відчуває Марусю, і немає меж його щирій самовідданості! Іван якось каже дідові Галерникові, маючи на увазі Марусю Чурай і себе; «Ми з нею рідні. Ми одного кореня. Мабуть, один лелека нас приніс». Але чи не тут якраз і заховано початки Іванової драми? Можливо, замало любові одного лелеки? Можливо, існує щось таке, що фатально роз'єднує споріднені душі, і через те по-справжньому велике взаємне кохання – рідкість?

Життя любить демонструвати дисгармонії; в оркестрі життя – нагадаймо слова самої Ліни Костенко – гармонія нерідко звучить крізь тугу дисонансів, і роман «Маруся Чурай» ще раз змушує задуматися над цією істиною.

Марусина любов зустрілася з роздвоєною, розчахнутою душею Гриця Бобренка. Так з'являється в романі Ліни Костенко драма «нерівні душ» – поетично-максималістської та буденно-прозаїчної, в якій зникають, гинуть зачатки чогось високого й справжнього, того, що змушувало Марусю думати про козака Гриця Бобренка як про лицаря. Передумуючи у в'язниці свою трудну любов, Маруся Чурай знаходить вельми точні слова, які пояснюють колізію двох нерівновеликих сердець:

Моя любов сягала неба,

а Гриць ходив ногами по землі.

Важливо тільки відчути, що в цих словах – не стільки докір чи осуд, скільки скрута, зітхання, тут...

Отже, небо –і земля. Поезія –і проза. Максималізм – і прагматизм. Душевний порив –і практичний розрахунок. Безоглядність –і та «тверезість», яка багатьма якраз і розуміється як уміння жити...

Вічна колізія людського життя...

І якщо для Галі Вишняківни не існує якихось моральних альтернатив (вона цілковито належить буденщині, матеріально-прозаїчній суєті, яка не передбачає якихось духовних зусиль чи напруг), то Гриць Бобренко воістину завис між «небом» і «землею». Маруся чи Галя – ось його цілком реальний вибір. І, зрештою, «земне» тяжіння бере гору, – перед нами постає драма людини, яка не відбулася.

Пригадуєте: Мавка з «Лісової пісні» Лесі Українки дорікнула Лукашеві за те, що той «життям не зміг до себе дорівнятись»?

Так і **Гриць Бобренко**: було йому дано якусь людську неординарність, але – характеру не вистачило; висоти злякався; світ ловив і таки впіймав... Обіймами й статками Галі Вишняківни, спокусою більш простого й зрозумілого (ніж у випадку з Марусею) життя-буття...

Багато перед ким лукаво й невидимо постає в житті оцей «бобренківський» вибір, і трудність його ще й у тому, що він – не однократний, а щоденний, повсякчасний, довічний...

Згадка про «Лісову пісню» не є випадковою: історичний роман Ліни Костенко багатьма мотивами, колізіями, характерами близький до драми-феєрії Лесі Українки.

«Трикутник» Маруся – Гриць – Галя нагадує «трикутники Мавка – Лукаш – Килина. Цілий ряд аналогій проглядає і за зіставлення «Марусі Чурай» з драматичною поемою Лесі Українки «Бояриня». Вельми близькі натури, козачка Маруся і «бояриня» Оксана з їхнім моральним максималізмом, загостреною патріотичною свідомістю постають як опозиція компромісності, нецільності й тій двоїстості, з якої виростає зрада – в одному випадку коханій, в іншому – Україні (але й у певному розумінні коханій жінці теж). Спорідненими є також образи Івана Іскри у Ліни Костенко та Степажшого брата Івана у «Боярині»...

Образ Марусі можна сприймати як апологію людської цільності, а це дуже важлива якість у системі моральних цінностей поетеси Ліни Костенко. Свідченням цільності героїні її роману є й нерозривність життєвських і творчих принципів Марусі Чурай. У таких випадках інколи говорять про єдність етичних та естетичних начал, що означає: в житті вона така сама, як і в своїй творчості, а в творчості – як і в житті.

«У тебе й мука піде у пісні», – каже одного разу Гриць Марусі. І цілком має рацію. Розуміє, відчуває, ідо для Марусі піти на угоду з власною совістю, змусити себе забути про Грицеву зраду й стати з ним під вінець – означало б щось неможливе; неможливе – бо неприродне для неї.

Це ж цілий вік стоятиме між нами.

А з чого ж, Грицю, пісню я складу?!

Вона навіть якась беззахисна в цьому своєму здивовано-змученому запитанні. Якщо казати високими словами, то пісня для неї – такий же священний олтар, як і любов. Це великі стихії однієї великої душі, які зливаються в ціле, що його несила розділити.

І при цьому цільність Марусі Чурай зовсім не схожа на «сталевість» монумента. Ні, і ще раз ні – вона жінко, а значить, буває ніжною та беззахисною, зачарованою і змученою, пристрасного – і з випаленою душею... І саме в цьому сенсі можна говорити про велич душі цієї полтавської козачки, образ якої співмірний з найпринаднішими жіночими образами світової літератури.

Творчість Ліни Костенко – визначне явище в українській літературі новітнього часу. В добу жорстокого ідеологічного насилля над мистецтвом і митцями її слово звучало як бунт проти покори й компроміси ості, ерзаців і стандартів, завдяки чому виходило за межі суто літературні, стаючи духовно-суспільним чинником.

У її поезії прекрасно згармонізовано ліричне й епічне начала: одкровення авторського «Я» поєднується зі словесним живописом, об'єктивною, зіпертою на картини та сцени, розповіддю, сюжетністю, умінням малювати характери,

відтворювати колорит далеких та близьких часів. Найбільшою мірою це виявилось в поемах Ліни Костенко, і передовсім у історичному романі у віршах «Маруся Чурай».

Прикметною рисою творчості поетеси є інтелектуалізм – рух, поезія, злети думки, яка осягає великі історичні простори, напружено шукаючи ключів до таємниць буття людини, нації, людства... Пошук цей нерідко пов'язаний з «інтенсивним переживанням культури», а не лише з безпосереднім спогляданням плину життя. Спілкування а великим культурним досвідом людства та його творцями, осмислення парадоксів історії, у школі якої сучасна людина далеко не завжди виглядає розумним учнем, загострюють відчуття дисгармонійності й невлаштованості світу наприкінці ХХ ст., яке в поезії Ліни Костенко постає як вельми драматичний акт у житті людської цивілізації. З подібних відчуттів та висновків виникають апокаліпсичні мотиви в її поезії. Але кінцева зупинка в цьому прямованні до нелегких істин нашого драматичного часу – все ж не відчай та безнадія, а гостре жадання краси, досконалості, затишку, людяності, бажання пропекти байдужу свідомість, достукатися до розуму, пробудити гідність людську...

Сповнена трагедійних нот поезія Ліни Костенко здатна викликати благотворний ефект катарсису – очищення через трагедію. Адже покликання її – в людині будити Людину.

Домашнє завдання

1. Прочитати роман у віршах «Маруся Чурай».
2. Написати есе.